

Získat důvěru mladé generace je však možné jedině důvěrou, stejně jako zájem, aktivitu vlastní aktivitou. Stále platí, že kdo chce výchovně působit, musí jít příkladem. Mládež musí vlastní tvůrčí a kritickou aktivitou dospět v plnoprávné, zodpovědné členy společnosti. Je třeba se ucházet o jejich přízeň, získávat je pro blízké i vzdálené perspektivy. Učit je pochybovat, hledat a samostatně myslet. Mládež stojí v situaci jakéhosi střetávání „sociální minulosti“ (vliv rodiny, školy) se „sociální přítomností“ (perspektiva nového samostatného včlenění do jiného společenského prostředí).

Za zásadní pokládáme celkovou orientaci mladých lidí na jiné životní hodnoty a jistoty než ekonomické, orientaci jiným směrem než konzumním. Mladí především tápou ve vyšších sférách duchovních. Výchozím momentem by mělo být orientování se v sobě samém a následně pak v systému životních sfér (přírodní, společenské, kulturní). Za neméně důležité pokládáme formování určité odolnosti vůči životním těžkostem, poskytovat návody k jejich řešení (když víme, že většina je odkázána sama na sebe). S tím souvisí i připravenost orientovat se a dokázat navazovat a rozvíjet žádoucí interpersonální vztahy, ovládnout asertivní jednání.

Problémy mladých lidí by měly být východiskem pro naše výchovné ovlivňování, projevovat zájem o jejich starosti, snažit se o skutečný dialog, aby se mladí neizolovali, nestávali se apatickými a nepropadali negativním nástrahám tohoto světa.¹

Poznámky:

1. Podrobně je průběh celého výzkumu i jeho výsledky publikován v časopise *Sociológia* č. 6, 1992.

Právo rodičů na výchovu

Věra Mišurcová

Všichni víme, jak podstatně může práci učitele ovlivňovat souhlasné, nebo protichůdné působení rodiny a širšího prostředí, v němž děti žijí. Dobrých výsledků školy lze stěží dosáhnout bez podpory společnosti a pomoci se strany rodiny. Utváření vztahů spolupráce mezi školou a rodinou může přispět *výchova rodičů*. Na jakých principech má být tato výchova založena a jakým způsobem realizována — to jsou aktuální otázky, na něž hledáme odpověď jak v dílech pedagogických myslitelů minulosti, tak v současné odborné literatuře naší i zahraniční.

V posledních desetiletích byla výchova rodičů u nás sice uplatňována prakticky — na různých místech, různými způsoby a s různými výsledky — nebyla však rozvíjena systematicky a rozpracovávána teoreticky jako jeden ze specifických problémů pedagogiky dospělých, jak tomu bylo a je v zahraničí (Isambert a jiní).

V současné době se ve výchově rodičů uplatňují tři hlavní koncepce. Nejstarší, nejrozšířenější a nejpropracovanější je výchova rodičů koncipovaná jako *informace*. Toto pojetí výchovy rodičů se obrací především k intelektuální sféře člověka a klade si za cíl prohloubit jeho vzdělání v oblasti pedagogické, psychologické, hygienické a sociologické. Projevují se tu dvě tendence. První zdůrazňuje znalost pravidel a výchovných norem a dává rodičům především rady a návody k jednání. Druhá — novější — vychází ze stále se zrychlujícího vývoje poznání a z nutnosti nových adaptací a dává přednost objektivním informacím o psychickém vývoji dítěte, o tendencích demografického a sociálního vývoje apod. Znalost těchto informací má pomoci rodičům lépe se orientovat v problémech a usměrňovat jejich výchovné působení. Nebezpečí tohoto způsobu tkví v tom, že méně zkušený a myšlenkově méně vyzrálý člověk není schopen hluboké analýzy a samostatného správného rozhodnutí. Nebezpečí pokynů spočívá v tom, že rádce nikdy nezná všechny prvky problému. Vyhnout se tomu nebezpečí lze tehdy, nedáváme-li rady příliš specializované ve formě receptů, ale snažíme-li se poskytnout informace obecnější platnosti a naznačit směr myšlenkového pochodu, jenž nás dovede k cíli. Pokyny a objektivní informace se mohou v praxi doplňovat, neboť poznání znamená současně i výzvu k akci.

Druhou koncepcí je výchova rodičů zaměřená k *modifikaci osobnosti*. Vznikla na základě kritické analýzy předcházejícího pojetí, které sice rozšiřuje znalosti rodičů, nedostatečně však působí na změnu jejich jednání. Cílem tu není jen prohloubit vzdělání rodičů, ale především utvářet jejich osobnost. Informace tu nemá cíle čistě intelektuální: zpřesnění představ o dítěti, o jeho potřebách a vývojových etapách směřuje k modifikaci chování rodičů tak, aby byli schopni zaujmout k dítěti vztah založený na porozumění. Tato koncepce, založená na výsledcích psychologie a zejména na psychoanalytických poznatcích o citovém zrání, klade důraz na to, aby rodiče byli osobnostmi skutečně dospělými, plně odpovědnými tak, aby mohli být dítěti po dobu jeho růstu od prvních let života až do dospělosti vzorem a aby mohli zajišťovat jeho harmonický vývoj. Informace neutkví pouze v intelektuální rovině, ale prolíná do chování lidí, od informace se přechází k formování osobnosti.

Třetí koncepce, výchova rodičů směřující ke *zlepšení sociálních vztahů*, vychází z pojetí rodiny jako speciální sociální skupiny: výchovná role rodičů

se tu uskutečňuje prostřednictvím vlivu rodiny. Vést rodiče k chápání a plnění této výchovné role je úkolem jejich výchovy. Vztah rodiče-děti je prvním sociálním vztahem, a to vztahem nejdůležitějším, protože umožňuje dítěti navázat první vztahy k lidem, založené na důvěře a sebedůvěře a spojené s pocity sounáležitosti a solidarity v činnostech i citových postojích. Dobrá organizace rodinného života, jehož řád je zajišťován rodiči, umožňuje rozvinutí osobnosti dítěte a současně utváření jeho nových kvalit nezbytných k tomu, aby jedinec mohl zaujmout místo v dalších sociálních skupinách, do nichž se bude zapojovat v průběhu svého života.

Každá z uvedených koncepcí výchovy rodičů má své přednosti i svá omezení a v praxi obvykle dochází k jejich prolínání a doplňování. Realizace výchovy rodičů je závislá na tom, do jaké míry je postavena na institucionální bázi a jací specialisté ji uvádějí v život.

Vedle této „klasické“ výchovy rodičů, v níž jsou výchovným objektem oni sami, se v posledních desetiletích rozvíjejí pojetí založená na součinnosti rodičů a dětí v průběhu výchovného procesu ve skupině. Patří sem např. program pohybové stimulace kojenců, který vypracoval český psycholog J. Koch a který je dnes rozvinut a rozšířen v Německu jako PEKiP (Prager Eltern-Kind Programm), u nás pak program cvičení rodičů s dětmi (Berdychová), projekt Táto, mámo, pojďte si hrát (Borová), hudební vikendy s dětmi (Linková), ale také programy společných návštěv rodičů a dětí Národní galerie s výkladem atd. Podobné a jiné další aktivity jsou rozpracovávány a realizovány také v cizině.

Protože uvedené programy se týkají převážně dětí předškolního věku, mívá v nich významné místo hra a rodiče jsou vedeni k tomu, aby se naučili si s dětmi hrát. Jaký význam má účast dospělého v dětské hře? „Příležitostné participace dospělých v dětských hrách mají vždy mocný účinek na hravost dětí. Hlavní účinek pravděpodobně spočívá v tom, že účast dospělého — je-li ve hře opravdová — umožňuje dítěti, aby se hry účastnilo jako jeho rovnocenný partner, což může být to největší uspokojení, jaké hra je s to dítěti poskytnout“ (Sutton — Smith). Dítěti se tak totiž plní jeho hlavní přání: sdílet život dospělých a podílet se na společné činnosti plnohodnotně a nejen jako bytost dospělému podřízená. Nejde však jen o předškolní děti a hry: i pro větší děti je ku prospěchu, když jim dospělí umožňují podílet se na vlastních zájmových a pracovních činnostech, které jsou pro děti přitažlivé a vhodné. Společné činnosti totiž poskytují možnost ke komunikaci a utváření pevnějších interpersonálních vztahů mezi rodiči a dětmi a tím i k užšímu soužití generací, jež je — ke škodě všem — současným způsobem a organizací našeho života narušováno.

Nové impulsy pro výchovu rodičů, zejména po stránce obsahové, přináší

dnes *Úmluva o právech dítěte*. Její ratifikací se státy, mezi nimi i naše republika, zavazují k tomu, že budou „odpovídajícím a aktivním postupem usilovat o širokou známost principů a ustanovení této Úmluvy jak mezi dospělými, tak mezi dětmi“. (Čl. 29.) — Z filosofie, na níž je Úmluva založena, považujeme za významné z hlediska výchovy rodičů tyto principy: děti jako lidské bytosti mají stejnou hodnotu jako dospělí a jejich práva jsou součástí všeobecných lidských práv: práva dítěte neexistují sama o sobě, ale jsou vždy spojena s povinnostmi a s vědomím zodpovědnosti: hlavním principem Úmluvy je zásada nejvyššího zájmu dítěte (*child's best interest*). Tedy to, co je pro děti objektivně nejlepší: Úmluva pokládá dítě za subjekt — v tom směru se podstatně liší od předcházejících právních dokumentů, v nichž se k dítěti přistupuje jako k objektu ochrany a péče rodičů.

Práva poskytující dítěti možnost projevit se jako subjekt formuluje Úmluva ve člancích o *účasti*, které spolu s články o opatřeních a ochraně tvoří obsah Úmluvy. Články o účasti (čl. 12–17) se týkají svobody projevu, svobody myšlení, svědomí a náboženství, svobody sdružování, ochrany soukromí, přístupu k vhodným informacím a vlastního názoru dítěte. Článek 12 formuluje toto právo takto: „Dítěti, které je schopno utvářet si vlastní názor, smluvní strany zabezpečují možnost svobodně vyjádřit tyto názory ve všech věcech dítěte se týkajících s tím, že názorům dítěte bude dána náležitá váha odpovídající jeho věku a zralosti . . . Dítě má zejména mít možnost být slyšeno v každém jeho se týkajícím soudním nebo správním řízení . . .“.

Zde je na místě připomenout, že Úmluva chápe dítě jako bytost od narození do 18 let a pojednává o něm v této obecné rovině, aniž jsou specifikovány potřeby jednotlivých věkových stupňů. Články o účasti patří k nejproblematictějším a potřebují vysvětlení. Pomoc při hledání jejich správné interpretace nabízí vývojová psychologie tím, že zjišťuje, jaká rozhodnutí mohou děti činit na různých úrovních svého vývoje, do jaké míry jsou s to nést zodpovědnost a jaké pozitivní důsledky to má pro jejich vývoj a konečně, jak mohou být schopnosti nutné k rozhodování a zodpovědnosti stimulovány a rozvíjeny. Jedním z výsledků psychologického výzkumu je např. zjištění, že právo účastnit se vyslovit názor neznamená přijímat zodpovědnost za jeho důsledky, které dítě nemůže znát (Flekkoy).

Již v Chartě Spojených národů je obsaženo prohlášení, že lidé mají zajišťovat lepší dětství než měli oni sami. Nejde přitom o to, aby vztah dospělý-dítě byl založen jen na autoritě a ochraně, ale aby to byl vztah, který nevyklučuje rozvíjející se *dialog*. Tento dialog by měl dítě postupně uvádět do dospělosti tak, aby bylo schopnost adaptace na společnost; v této společnosti by člověk neměl být nucen ji přijímat po všech jejích stránkách, ale měl by mít možnost — obdobně jako předcházející generace — ji přetvá-

řet. (Perrin). Současné pojetí rodičovství zdůrazňuje vzájemnou „výměnu“, znamená to, že za dobrého rodiče je pokládán ten, který je schopen dítěti nejen „dávat“, ale i od něho „přijímat“. Respekt k dětem, kterým jsme jim povinni, se nesmí zvrátit v kult dětství (Zazzo).

Partnerské vztahy se mohou začít utvářet při interakcích rodič-dítě hned od prvních dnů jeho života. Proto americký pediatr T. B. Brazelton při výchovné práci s rodiči je učí dítě pozorovat, poznávat jeho klady i mezery, podporuje jejich snahu dítě pochopit a pomáhá jim, aby sami našli řešení výchovných situací běžných i stresových: porozumí-li totiž rodič dítěti správně, ono samo mu ukáže, co je třeba udělat a jak situaci řešit. Na pozorování dětí je rovněž založen kanadský projekt ANCHOR (addressing the needs of children through observation and response), který učí rodiče i učitelky předškolních zařízení dětem lépe rozumět a na tomto základě rozvinout součinnost a spolupráci rodiny a výchovných institucí. „Začínáme se snažit chápat důležitost skupinové práce. Spíše než v izolované práci učitele vidíme klíč efektivní výchovy ve vztazích spolupráce s rodiči, představiteli veřejnosti i ostatními profesionály“ (Dixon).

Názor, že vztah dospělého a dítěte má být vztahem *partnerským* a že výchova dítěte má být založena na jeho poznání a porozumění, lze považovat za důležité principy výchovy dítěte a za jeden ze základů, na němž může se rozvíjet efektivní výchova rodičů. Za velmi důležitý považuji v této souvislosti požadavek, aby tento základ výchovy rodičů byl rozvíjen od počátku života dítěte, kdy rodiče jsou v přirozené situaci, v níž potřebují pomoc, radu a oporu a spontánně je přijímají a vítají. V tomto včasném začátku působení na rodiče vidím jednu z podmínek úspěšnosti výchovy rodičů v dalších letech. Na potřebu včasného poučení rodičů upozorňoval již Plátón a Aristoteles; konkrétně a systematicky ji rozpracoval J. A. Komenský v Informatoriu školy mateřské a F. Fröbel ve spise Mutter — und Koselieder. Tato jejich díla nejsou jen souborem pokynů pro rodiče, ale současně konkretizací obecných principů jejich koncepcí celoživotní výchovy člověka jako součásti celku světa. Tato díla nám ukazují směr, jak lze výchovu rodičů rozvíjet od počátku života dítěte až do jeho dospělosti a to jak z hlediska teoretického, tak praktického.

Význam výchovy rodičů zdůvodňuje skutečnost, že „rodina je základní skupina společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů“ (Úmluva-preambule) a že „základní právo rodičů na výchovu je třeba podporovat různými formami spolupráce rodičů s učiteli a vedením školy a zejména účastí občanů na činnosti škol a vypracováním i prováděním politiky výchovy“ (Charta práv rodiny, čl. 5.)